

УДК 37. 015. 311. 091. 312+316. 647. 5+17. 022.1

Є.В. ВЕНЄВЦЕВА

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка, Полтава

ТОЛЕРАНТНІСТЬ, КОНФОРМІЗМ ТА КОЛЕКТИВІЗМ ЯК СКЛАДОВІ СТРУКТУРИ ОСОБИСТОСТІ

У статті розкривається зміст понять толерантності, конформності та колективізму як складових структури особистості, аналізується їх співвідношення, позитивні та негативні характеристики.

Ключові слова: структура особистості, морально-етичні якості, толерантність, конформність, колективізм.

Постановка проблеми. Значні зміни соціально-політичного та економічного становища у суспільстві обумовили необхідність прискорення соціальної адаптації молоді, що передбачає критичне осмислення досвіду попередніх поколінь з метою формування нових уявлень про своє майбутнє, переоцінки цінностей. У дослідженнях проблем адаптації, вироблення психологічних і поведінкових новоутворень особистості використовуються такі поняття як толерантність, конформність та колективізм як окремо, так і в контексті вивчення інших педагогічних проблем. Таким чином, видається доцільним дослідити та проаналізувати взаємозв'язок виділених понять як складових структури особистості.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідниками приділялась достатня увага вивченню структури особистості і особистісних якостей (П.А. М'ясоїд, А.В. Петровський, К.К. Платонов). Зокрема, толерантність як рису особистості, її зміст, зв'язок з морально-етичними цінностями розкрили А.Г. Асмолов, В.О.Лекторський та інші.

Колективізм як одну із складових структури особистісних якостей описували О.А.Мамаєва, А.В.Петровський. В контексті дослідження особистісних якостей, необхідних для повноцінного функціонування і соціальної взаємодії індивіда проблема конформності висвітлена Є.І. Головахою, А.Е. Лічко, Н.В. Паніною, А.В. Петровським, М.Г. Ярошевським.

Формулювання цілей статті. Дослідження толерантності, конформності та колективізму як складових структури особистості набуває неабиякого значення в контексті нових вимог до формування таких моделей поведінки, які б дозволили індивіду адаптуватися та ефективно функціонувати у різних соціальних об'єднаннях від малої або дифузної групи до колективу будь-якого рівня спільності.

Метою даної статті є розкриття змісту понять толерантності, конформності і колективізму як компонентів структури особистості, виявлення їх співвідношення і визначення їх позитивних та негативних характеристик.

Виклад основного матеріалу. Аналіз різних підходів до вивчення структури особистості дозволяє виділити чотири основні сторони, які відображають усі її особливості і риси: соціально обумовлені особливості (спрямованість, моральні якості); особистий досвід; індивідуальні особливості різних психічних процесів; біологічно

обумовлені особливості (В.М. Гриньова, К.К. Платонов та ін.). Для нашого дослідження є доречним зупинитись на соціально обумовлених особливостях, а саме на моральних якостях особистості. Серед найбільш вагомих морально-етичних якостей дослідники виділяють колективізм (організованість, дисциплінованість, товариськість) і толерантність [1;3].

Толерантність або терпимість до чужих думок і вірувань, особливостей поведінки та способу життя інших може бути визначена як одна з важливих умов стабільності та єдності суспільства у будь-якому із соціальних вимірів і виступає не лише загальнолюдською, але ще й «відносною» цінністю, значення якої залежить від конкретних умов її застосування, тобто від соціокультурної конформності суб'єкта толерантності [1; 3]. Під соціокультурною конформністю слід розуміти біологічно задану, неусвідомлену потребу індивіда в пристосовницькому засвоєнні та прийнятті готових стандартів у поведінці та певний стиль поведінки особистості в соціальній групі й спосіб реагування на нав'язувані соціальним оточенням норми і цінності [4; 7].

Особистісною рисою, яка розкриває сутність і змістове наповнення як поняття толерантності, так і поняття конформності є поступка, передумовою виникнення якої є потреба людини належати до бажаної соціальної групи, користуватися прихильністю, увагою та повагою інших. В основі толерантності – розумне активне реагування людини на існуючі в суспільстві соціальні, політичні, етнічні та інші конфлікти та розбіжності, що, однак, не передбачає відмови від власних переконань. Ось чому така поступка вважається раціональною реакцією толерантної особистості і має активну спрямованість.

Однак, постійна поступка, пасивна покора та непротивлення є передумовою формування конформної поведінки, змушуючи людину сліпо слідувати загальноприйнятими нормам, пасивно поступатися власною думкою на користь інших та піддаватися тиску групових норм. На думку О.О. Майданюк, ця слабка позиція і є вимушеним компромісом – зовнішнього або внутрішнього прийняття думок, поглядів, позицій, які людина спочатку не поділяла. У цьому розумінні поступка, покора або покірнa терпимість є безперечно пасивною етичною позицією конформної особистості.

Виділення Р. Бондом та П.Б. Смітом колективізму як одного з основних регуляторів поведінки, що впливають на рівень конформності, обумовило доречність вивчення взаємозв'язку та співвідношення цих явищ. Згідно результатів досліджень, колективізм описується як риса особистості, яка майже постійно функціонує у певному соціальному мікро- та макросередовищі (дифузних групах, асоціаціях, корпораціях, колективах різного рівня спільності). Колективізм (колективістське самовизначення) розглядається П.А. М'ясоїдом як особлива форма самореалізації особистості, в основі якої її вибіркове ставлення до впливів з боку групи залежно від цілей, цінностей і норм спільної діяльності. Це обумовлює вибір особистістю способу, в якій вона, незважаючи на перешкоди, відстоює цінності і спільні інтереси групи, до якої належить. Член групи високого рівня розвитку не відмовляється від цілей спільної діяльності навіть у несприятливих для їх реалізації умовах через те, що його самовизначення базується на принципі відповідності своїх власних оцінок, переконань і завдань груповим пріоритетам. Завдяки тому, що колективізм сприяє реалізації права особистості жити в спільності відповідно до власних оцінок і переконань, ця риса особистості є безперечно позитивною. Підтвердженням цього є позиція А.С. Макаренка, згідно якої наші вчинки мають вимірятися виключно інтересами колективу та колективності, а не окремого індивіду.

У дифузній групі, де відсутня спільна діяльність, яка б реально об'єднувала членів, міжособистісні стосунки стають безпосередніми, будуються на першому

враженні. Це може призвести до прояву конформності як одного з елементів психології групи. На думку П.А. М'ясоїда, колективізм відсутній в дифузних групах і асоціаціях, і тому за своїм змістом протилежний конформності. А.В. Петровський також виділяє їх окремо як два з трьох можливих типів поведінки індивіда у малій групі. Однак, незважаючи на очевидні розбіжності у їх трактуванні, необхідно визначити точки перетину і можливий взаємозв'язок цих двох важливих понять як основних складових структури особистості.

Так, порівняння рівнів конформності та колективізму підтвердило гіпотезу авторів, згідно якої конформність є значно вищою саме у колективістичних культурах. Це дозволило британським ученим стверджувати, що причини більш високого рівня колективістичності пов'язані насамперед з їх спрямованістю на досягнення колективної мети і потребою у схваленні. Серед ознак, що підтверджують правомірність розгляду колективізму і конформності як двох дійсно суміжних понять, доцільно виділити мотиваційну спрямованість стратегічної моделі як конформної, так і колективної поведінки, яка обумовлена внутрішнім і добровільним узгодженням особистістю своїх думок і дій з діями групи. Це дозволяє визначити колективізм і конформність як регулятори соціотипної поведінки і оцінити їх як явища позитивного характеру.

Аналіз змістовної сторони конформності робить можливим виділити адаптивну і захисну моделі поведінки особистості (Є.І. Головаха, Н.В. Паніна). Так, адаптивна модель конформної поведінки забезпечує безболісну адаптацію індивіда до нових умов функціонування групи чи колективу. Як захисний механізм конформність виступає в ролі вибіркового стилю і характеризується гнучкістю поведінки особистості, що сприяє зниженню психофізіологічних та психологічних реакцій індивіда на надмірний тиск групи, знімає занепокоєння, ситуативну та особистісну тривожність. Невипадково в кризові періоди розвитку суспільства, періоди соціальних перетворень, саме захисні та адаптивні моделі конформної поведінки широко розповсюджені. Це дозволяє зробити висновок, що в умовах соціальної невизначеності, мінливості, нестабільності прояви конформності і толерантності знижують рівень соціальної дезадаптації й можуть бути визначені як соціальні явища позитивного характеру.

Подальше вивчення процесуальної сторони конформності не виключає наявності негативних особливостей (А.Є. Лічко, А.В. Петровський) і дозволяє розкрити специфіку цього феномену як такого, що неодмінно призводить до негативних психолого-педагогічних наслідків для особистості: зниження імовірності виникнення альтернативної і гнучкої поведінки, втрату індивідуальності й закріплення загальної пасивності, емоційно-вольові деформації особистості, наслідками чого є її перезбудження і дезорганізація діяльності.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, у сучасній науковій літературі поняття толерантності, конформності та колективізму зводяться до їх тлумачення як особистісних якостей, які обумовлюють особливості поведінки особистості. Толерантність й колективізм визначаються як морально-етичні якості в структурі особистості. В основі толерантності та конформності виділяють поступку як особистісну рису, що розкриває різні етичні позиції особистості: активну толерантну та пасивну конформну.

Наявність спільних ознак вважається недостатнім приводом для ототожнення толерантності, конформності та колективізму через певні відмінності. Колективізм і толерантність розглядаються як одні із складових морально-етичних професійних особистісних якостей та є типовими для груп високого рівня розвитку і спільності, в той час як конформність описується як суто особистісна якість або самостійна риса особистості, що спостерігається переважно у дифузних групах.

Колективізм і конформність мають низку спільних характерних ознак, які дозволяють підтвердити доречність розгляду цих двох понять як суміжних. Колективізм і конформність є особистісними утвореннями та визначаються як індивідуально-психологічні особливості і стилі поведінки індивіда в групі. Мотиваційна спрямованість стратегічних моделей колективної та конформної поведінки дозволяють оцінити їх як явища позитивного характеру. Проте, навіть якщо колективізм і конформність виступають в ролі вибіркового стилю і характеризуються гнучкістю поведінки особистості, замало вивчати тільки позитивні сторони цих явищ, як це робиться в більшості досліджень. Відповідно перспективним вважається подальше вивчення негативних характеристик толерантності, конформності та колективізму.

Список використаної літератури

1. Асмолов А. Г. О смыслах понятия «толерантность» / А. Г. Асмолов, Г. У. Солдатова // *Век толерантности: Научно-публицистический вестник*. – М. : МГУ. – 2001.
2. Головаха Е. И. Социальное безумие: история, теория и современная практика / Е. И. Головаха, Н. В. Панина. – К. : Абрис, 1994. – 168 с.
3. Лекторский В. А. О толерантности, плюрализме и критицизме / В. А. Лекторский // *Вопросы философии*. – 1997. – № 11. – С. 46–54.
4. Личко А. Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков / А. Е. Личко. – [2-ге вид.]. – Л. : Медицина, 1983. – 256 с.
5. Майданюк О. О. Роль соціальної потреби у схваленні в формуванні толерантної особистості [Електронний ресурс] / О. О. Майданюк // *Режим доступу: <http://www.commit.com.Ua/onices/download/Maydanuk.doc>*.
6. М'ясоїд П. А. Загальна психологія: навч. посіб. / П. А. М'ясоїд. – К. : Вища шк., 2001. – 487 с.
7. Петровский А. В. История и теория психологии. [в 2-х т.] / А. В. Петровский, М. Г. Ярошевский. – Ростов-на-Дону, 1996. – 416 с.
8. Платонов К. К. Структура и развитие личности / К. К. Платонов. – М. : Наука, 1986. – 256 с.
9. Bond R. Culture and conformity: A Meta-Analysis of Studies Using Ash's (1952 b, 1956) Line Judgment Task / R. Bond, P. B. Smith // *Psychological Bulletin*. – 1996. – Vol.199. – № 1. – P. 111–137.
10. Kreech D. Individual in Society. A Textbook of Social Psychology / D. Kreech, R. Krutchfield, E. L. Ballachee. – Berkeley, University of California. – 1962.

Е.В. Веневцева

Полтавский национальный педагогический университет им. В.Г. Короленко, Полтава

ТОЛЕРАНТНОСТЬ, КОНФОРМНОСТЬ И КОЛЛЕКТИВИЗМ КАК СОСТАВЛЯЮЩИЕ СТРУКТУРЫ ЛИЧНОСТИ

В статье раскрывается смысл понятий толерантности, конформности и коллективизма как составляющих структуры личности, анализируется их соотношение, позитивные и негативные характеристики.

Ключевые слова: структура личности, морально-этические качества, толерантность, конформность, коллективизм.

E.V.Venevtseva

Poltava National Pedagogical University named after V.G.Korolenko, Poltava

TOLERANCE, CONFORMITY AND COLLECTIVISM AS STRUCTURAL COMPONENTS OF A PERSONALITY

The present article deals with the problem of tolerance, conformity and collectivism as structural components of a personality. Their correlation, positive and negative characteristic features are under consideration.

Key words: the structure of personality, mental and ethical qualities, tolerance, conformity, collectivism.